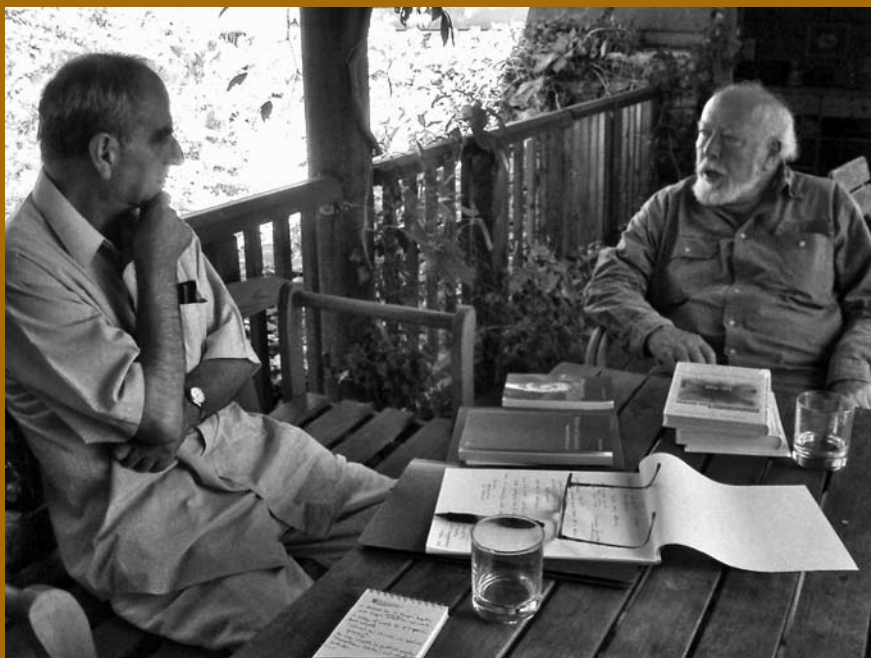

UNA CONVERSA AMB THOMAS LUCKMANN

Per **JOAN ESTRUCH**

Thomas Luckmann va néixer a Jesenice, Eslovènia, l'any 1927. Després de la segona guerra mundial emigrà als Estats Units, on es doctorà en sociologia a la New York School for Social Research, de la qual fou professor abans de retornar a Europa, primer a la Universitat de Frankfurt i posteriorment a la de Constança. Entre les seves obres més importants destaquen *La construcció social de la realitat*, amb Peter Berger, *La religió invisible*, i *Les estructures del món de la vida*, amb el seu mestre Alfred Schütz.

Joan Estruch és catedràtic de Sociologia a la UAB

Diu sant Benet en el capítol primer de la seva Regla que hi ha una mena de monjos, que és la dels anacoretas o ermitans, capaços de viure en la solitud, però no pas a l'hora d'emprendre el camí de l'experiència monàstica, sinó al capvespre, com a culminació de tota una llarga vida de prova i d'entrenament al costat dels germans.

La primera impressió que hom té avui en ser acollit per Thomas Luckmann a casa seva és la de trobar-se amb un ancià ermità d'una espècie singular. Un ermità, o un cartoixà una mica peculiar, tal com ell mateix sembla suggerir en comentar, amb un cert punt de sana enveja, com un col·lega seu ha tingut la immensa fortuna de retirar-se a viure en una casa que antigament havia estat una petita cartoixa francesa. Peculiar, tanmateix, perquè Luckmann no viu pas en un règim de clausura estricta: el cotxe li permet de baixar al poble a cercar provisions, el telèfon sona sovint i passa temporades fora de casa, viatjant, fent conferències i, sobretot, sempre que pot, pescant.

La pesca, en efecte, ha estat per a ell, a més d'una passió, el seu mètode particular d'aprendre a viure en la solitud i el silenci. De fet, quan per tal de localitzar-lo vaig demanar al seu gran amic de tota la vida Peter Berger que me'n facilités l'adreça, Berger ja em va avisar: «No és segur que el trobis; tant pot estar fent un seminari sobre Alfred Schütz a Vladivostok com pescant truites a Nova Zelanda». En el decurs de la conversa es confirmarà que realment totes dues coses les ha fetes en aquests últims temps, tot i

que Luckmann precisarà que les conferències no eren a Vladivostok sinó molt menys lluny, a Sant Petersburg.

Però la seva és en definitiva, com a mínim en part, una vida d'ermità: des de la mort de la seva esposa Benita, quan no gaudeix de la presència d'una companya de la Universitat de Constança passa llargues temporades sol, en una casa de fusta, vella però renovada, dalt d'una muntanya i enmig del bosc.

* *

L'any 2007 és l'any del vuitantè aniversari de Thomas Luckmann. I és també el dels quaranta anys de la publicació de *The Invisible Religion*, una obra cabdal de la sociologia del segle xx, tot i que no ha tingut entre nosaltres un especial ressò, si bé n'existeix una edició castellana des del 1973.

Aquesta doble avinentesa, combinada amb el fet que després de publicar el llibre Luckmann es va dedicar fonamentalment a d'altres qüestions, i no ha tornat massa sovint sobre aquesta temàtica, em va fer pensar en la possibilitat de proposar-li un exercici molt típic de la tradició de les ciències socials en els països anglosaxons: allò que ells en dirien «*The Invisible Religion Revisited*». És a dir, com avalua ell mateix avui la seva obra, quina n'és actualment la vigència i quins aspectes considera que caldria revisar-ne, en vista del que s'ha esdevingut amb el fenomen religiós en el decurs dels darrers decennis, i en vista també de l'evolució recent de la disciplina de la sociologia de la religió.

La segona idea de partença, apresada igualment de la tradició intel·lectual anglosaxona, és la que consisteix a encreuar, per tal d'aprofundir en la comprensió d'una obra determinada, l'itinerari personal de l'autor amb la seva producció escrita. És la vella tradició dels *intellectual portraits*, que combinen *life* i *work* com un tot indestriable, partint de la convicció que el marc en el qual es mou un individu revela elements importants de la seva personalitat, i que la seva trajectòria personal és un factor clau per entendre les seves idees i els seus plantejaments.

En aquest cas, evidentment, la pretensió no era la de fer, ni tan sols la d'esbossar, un d'aquests «retrats intel·lectuals». El meu propòsit era infinitament més mo-

**La primera impressió
que hom té en ser acollit
per Luckmann a casa
seva és la de trobar-se
amb un ancià ermità
d'una espècie singular**

dest. Es tractava d'anar a veure un dia Thomas Luckmann, i de fer-li una entrevista a l'entorn de les tesis desenvolupades, ara fa quaranta anys, a *La religió invisible*. Retre homenatge a un gran mestre és quelcom que massa sovint sol fer-se, malauradament, massa tard, a títol pòstum. Sempre m'ha semblat que era preferible fer-ho, en tot cas, quan encara era possible gaudir no sols del seu pensament, ans també de la seva presència, de la seva conversa, de la seva companyia, de la seva amistat.

* *

L'entrevista, efectivament, va tenir lloc un dia del mes de juliol del 2007. Però el que hom trobarà a continuació no té, no pot tenir de cap manera, el format clàssic de l'entrevista de preguntes i respostes. En un devessall admirable de vitalitat i de simpatia, en efecte, el vell ermità de la casa de fusta enmig del bosc arrencà una conversa de cinc hores de durada, tan aviat en anglès com en alemany, pràcticament sense interrupcions (i sense gravadora). Intentaré ser-li tan fidel com pugui, però no faré servir gaire sovint les cometes de la reproducció textual, ja que seria abusiu carregar-li la responsabilitat d'unes citacions que en la majoria de les ocasions no podran ser literals. L'única responsabilitat de qualsevol possible errada, per defecte de comprensió o per mala interpretació, és tota meva. Sense que això tregui, per descomptat, que el mèrit i el valor de les informacions i de les argumentacions siguin íntegrament seus.

L'any 2007 ha estat el del vuitantè aniversari de Luckmann i el dels quaranta anys de la publicació de *The Invisible Religion*, una obra cabdal de la sociologia del segle xx

* *

Per les clarianes del bosc dalt la muntanya, des de la casa de fusta es veu, en primer terme, l'antic monestir en el cementiri del qual és enterrada l'esposa de Luckmann. El monestir és a la vora d'un llac, una zona d'estiueig que havia estat famosa; la filla gran de Freud havia après a nedar en les aigües d'aquest llac. En la llunyania, els Alps Julis. Caríntia, Friül, Ístria, Carniola: noms que tan sols per a geògrafs i historiadors tenen avui una significació concreta. En el mapa geopolític actual som a la cruïlla on Àustria, Eslovènia i Itàlia convergeixen: la ciutat austríaca de Villach (en eslovè, Beljak), és a mig camí entre Venècia i Viena.

Luckmann contempla els Alps Julis des del cantó austríac. Però a l'altra banda de les muntanyes, a relativament poca distància i gairebé en línia recta, hi ha Jesenice, la seva ciutat natal, a Eslovènia. Després d'haver viscut a diferents països –fa pocs anys encara, de dia treballava a Alemanya, dormia a Suïssa i passava els caps de setmana a Àustria– Luckmann ha tornat, doncs, cap als seus orígens.

La seva llengua materna, en efecte, és l'eslovè. Fill de pares de la regió de Carniola, ella de família eslovena i ell de família austríaca i de parla alemanya, neix l'any 1927, relativament poc després de l'ensulsiada de la monarquia austrohongaresa. Però si la Primera Guerra Mundial marcarà, per tant, la vida dels pares, la Segona afectarà de ple el jove Luckmann. L'any 1941 Alemanya i Itàlia ocupen el territori iugoslau: però bona part de l'eslovè, a diferència del serbi, el Reich senzillament se l'annexiona. L'adolescent esdevé així súbdit del Tercer Reich, i l'alternativa que al cap d'un temps se li presenta és la de la mobilització forçosa a les tropes alemanyes d'infanteria o bé –als setze anys ha fet moltes hores de pràctiques de vol– la de presentar-se «voluntari» a les forces aèries.

Enrolat a la Luftwaffe, poc abans del final de la guerra és ferit lleument i transportat al famós santuari marià d'Altötting, a Baviera, convertit en hospital militar. Allí li arriba «l'alliberament», a càrrec de les tropes nord-americanes. L'alliberament suposa, per a Luckmann, un internament en un camp de presoners de guerra. I la fam. «Vaig tenir la sort que em toqués passar fam amb els nord-americans; molt pitjor hauria estat la fam en un camp de presoners soviètic». Al cap d'uns quants mesos, aconsegueix la llibertat.

* *

Als divuit anys, i amb tota aquesta experiència al damunt, Luckmann rebutja tornar a una Eslovènia reintegrada en una Iugoslàvia esdevinguda comunista. Ha deixat de ser ciutadà alemany. Viu a Àustria, sense ser austríac. És un apàtrida, algú que no té reconeguda la ciutadania en cap estat. I apàtrida romandrà, fins que molts anys més tard li sigui concedida la nacionalitat nord-americana, que conserva encara avui.

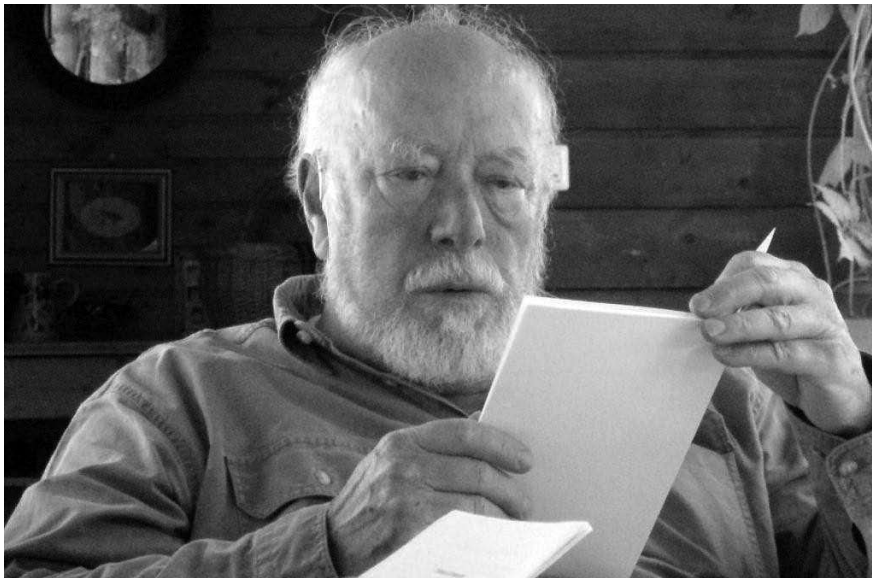
Però als seus divuit anys, la sociologia és encara lluny. Luckmann estudia a Viena, i una curta temporada a Innsbruck, tot de coses diferents: litera-

tura, filologia francesa, egiptologia, filosofia... Es guanya la vida, entre d'altres activitats pintoresques, passant clandestinament manuals alemanys de medicina per a estudiants txecs que se n'havien quedat sense. L'any 1949 coneix una noia de Riga (Letònia), d'una família en la qual hi ha des de nobles polonesos fins a suecs. El prometatge dura poc: al cap de dos mesos són casats.

La noia té una beca per anar a estudiar als Estats Units. Luckmann, pel seu cantó, n'ha demanat tres, «per a tres universitats diferents, de les quals tan sols sabia que eren cèlebres»: la Sorbona, Oxford i Yale. Totes tres beques li són atorgades, però la tria és aparentment senzilla: anirà als Estats Units amb la dona. Ella marxa, i ell l'ha de seguir al cap d'un mes. Tanmateix, el visat li és refusat en primera instància a aquest apàtrida que havia estat «voluntari» en l'exèrcit alemany. Tan sols amb el temps, i gràcies a les gestions de la seva dona, instal·lada ja a Connecticut, aconsegueix el permís.

Un permís que arriba massa tard per poder fruit de la beca de Yale. Ja no té beca. Ha nascut, en canvi, la seva primera filla. Luckmann farà de

Som a la cruïlla on Àustria, Eslovènia i Itàlia convergeixen: la ciutat austríaca de Villach (en eslovè, Beljak), és a mig camí entre Venècia i Viena

xofer particular, i més tard de porter en una finca; Benita treballarà de secretària a Wall Street...

* *

**Als divuit anys
Luckmann rebutja
tornar a una Eslovènia
reintegrada en una
Iugoslàvia esdevinguda
comunista**

Comencem a aproximar-nos a la sociologia el dia que Luckmann s'entrevista amb Alvin Johnson, el sociòleg que havia fet de la New School for Social Research, a Nova York, un port d'acollida d'intel·lectuals europeus emigrats als Estats Units arran de la Segona Guerra Mundial. Sabent que té tancades les portes de Yale, li han dit que Johnson té bones relacions amb la Universitat de Colúmbia. Mentre espera ser rebut, veu un prospecte de la New School i es posa a fullejar-lo. De tots els noms que hi apareixen, en coneix un: el de Karl Löwith, de qui havia llegit un llibre. Ni idea de tots els altres, entre els quals figura, evidentment, el d'Alfred Schütz.

Quan al cap d'una estona Johnson li comenta que veu molt complicat aconseguir una beca per a Colúmbia, Luckmann no s'ho pensa dues vegades: «Ja me'n faig el càrrec; però acabo de llegir això sobre la New School, i em sembla francament més interessant!».

Luckmann –i més endavant també la seva dona– obtindrà gràcies a Johnson una beca per a la New School. Els cursos de Carl Mayer i d'Albert Salomon són la descoberta dels clàssics europeus de la sociologia, bàsicament Weber i Durkheim. Alfred Schütz l'introdueix en la fenomenologia, en la lectura crítica de Weber, i en el que considera que hauria de ser la tasca d'una veritable sociologia del coneixement. Si això fos un veritable *intellectual portrait*, aquest seria ara un capítol llarg i ric, ja que aquí és on es forja el tarannà del sociòleg Thomas Luckmann. Pel que fa al clima de la New School, en tot cas la feina ja ha estat feta en la monumental tesi de Helmut Wagner sobre la figura de Schütz. D'acord amb la modèstia dels nostres propòsits, limitem-nos, doncs, a afegir, per cloure aquest punt, que en un dels seminaris de Karl Löwith es troben per primera vegada Thomas Luckmann i Peter Berger.

Com tota la gent formada en la New School, Luckmann esdevindrà un sociòleg atípic, al marge de l'*establishment* i dels tripijocs de l'*establishment* acadèmic. La sociologia no té sentit, ni cap interès, si no recolza sobre

una sòlida base històrica, i si el sociòleg no és conscient dels pressupòsits filosòfics en els quals es fonamenten el seu coneixement i la seva anàlisi de la societat. L'empremta de Schütz, filòsof alhora que sociòleg, deixarà una marca decisiva en tot el conjunt de l'obra de Luckmann. Però Luckmann no és pas per ara, ni de bon tros, un sociòleg de la religió.

* *

«La veritat és que l'estudi de la religió no m'interessava gens. En cap moment no m'havia plantejat la possibilitat de dedicar-m'hi». Què és, doncs, el que conduirà Luckmann a escriure, uns anys més tard, *La religió invisible?* Com de costum, un seguit de circumstàncies imprevistes, d'avatars i de relacions personals.

Alguna cosa devia tenir a veure-hi l'amistat amb Berger, que sí que des de bon començament estava predestinat, per dir-ho així, a convertir-se en sociòleg de la religió. Però el fet determinant, tot i que vinculat amb la figura de Berger, n'és un altre.

Carl Mayer era, com ja s'ha dit, un dels professors de la New School. És més, tots els qui van assistir a les seves classes coincideixen a afirmar que era un professor extraordinari. Pràcticament desconegut a Europa, sobta observar que tant Berger com Luckmann, en tots els escrits d'aquella època, no deixen mai d'esmentar-lo per agrair-ne el mestratge. Alhora, mai no citen cap obra concreta de Mayer. Era un d'aquells mestres que els deixebles no obliden, però que no escriu: mitja dotzena d'articles, si fa no fa, constitueixen la seva «obra completa».

A començaments dels anys cinquanta, Mayer obté un finançament més que generós per dur a terme una recerca sobre la situació religiosa a l'Alemanya de la postguerra. Un dels seus ajudants, Berger, és qui ha d'encarregar-se del treball de camp. Però Berger, que té ja la nacionalitat nord-americana, ha de fer el servei militar. Són els anys de la guerra de Corea i no hi ha excuses que valguin (tot i que el pas de Berger per l'exèrcit no el durà més enllà de l'avorriment d'un campament de mala mort al sud dels Estats Units). En qualsevol cas, l'home no està disponible per al projecte, i Mayer crida Luckmann. «Ni m'interessava la religió, ni m'atreia especialment la possibilitat de marxar cap a Alemanya. Però no estava pas en situació de fer fàstics a una oportunitat de feina».

Luckmann embarca en un vaixell cap a Europa (amb Helmut Wagner, l'altre ajudant de Mayer, i posteriorment autor de la biografia de Schütz), i amb tren arriba a Frankfurt, on s'instal·la a l'Institut d'Investigacions Socials. L'estada de mig any a Alemanya fou profitosa. Per a Luckmann, més que no pas per al projecte global de la recerca. En efecte, si Mayer no va arribar a publicar mai l'informe final de la investigació, Luckmann va poder treure partit del seu treball de camp en diverses comunitats religioses alemanyes. Li va proporcionar el material necessari per doctorar-se l'any 1956 (la seva tesi de màster havia estat, uns anys abans, un estudi sobre Albert Camus) i per publicar els primers articles que consten en el seu currículum.

* *

Però aquesta estada de Luckmann a Alemanya fou encara molt més profitosa en un altre sentit: fou profitosa, sobretot, per a la disciplina acadèmica de la sociologia de la religió. En efecte, si marxa dels Estats Units relativament insatisfet ja amb el marc de referència teòric que proporcionen allí, bàsicament els estudis de Fichter, el panorama que es troba a Europa és francament desolador. Sense gairebé cap connexió amb els fonaments que havien assentat els clàssics de la disciplina, la sociologia de la religió s'ha convertit en una *ancilla theologiae*, una mena de ciència auxiliar, in feudada als interessos de les burocràcies eclesiàstiques. És una sociologia teòricament molt pobra, d'un positivisme metodològic de via estreta, que proporciona unes informacions descriptives d'un cert interès (centrades principalment en les taxes de pràctica religiosa), però de les quals hom no sap treure sinó un partit molt escàs. És, en definitiva, allò que alguns hem anomenat el període d'apogeu de la «sociologia religiosa», o de la «sociologia pastoral», per contraposició a una autèntica sociologia de la religió. (Només que allò que «alguns» vam descobrir a finals dels anys seixanta, Luckmann ho detecta quinze anys abans.)

Ho detecta, i ho denuncia. A partir de les seves lectures d'allò que s'està publicant a Europa, Luckmann escriu a la *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie* (1960) una recensió col·lectiva de set obres recents. La seva crítica és encertadíssima, però ferotge. Es tracta d'una sociologia eclesiàstica, que respon a uns interessos de política eclesiàstica. I que parteix, erròniament, del pressupòsit implícit que religiositat és igual a

eclesialitat. Després d'una crítica detallada de cadascun dels set llibres que recensiona, Luckmann clou el seu text afirmant que cal redefinir la sociologia de la religió com una disciplina sociològica central, i que tot plantejament sòlid ha de cercar l'estreta correlació existent entre la sociologia de la religió, la sociologia del coneixement, la sociologia del llenguatge i la teoria de l'estructura social moderna. Allò que s'està fent a Europa, en canvi, és fixar-se exclusivament en un fenomen que és marginal: l'eclesialitat tradicional en el marc de l'estructura social contemporània.

[Em permeto en aquest punt un parell d'observacions, entre claudàtors perquè se'm van acudir amb posterioritat i no durant la conversa, i per tant no estan contrastades. La lucidesa del balanç que Luckmann fa de la situació té probablement molt a veure amb la seva irrupció «accidental» en el món de la sociologia de la religió. Aquell «no m'interessava la religió» en el moment que Mayer li fa la proposta de participar en la recerca li proporciona un distanciament molt saludable respecte de l'objecte d'estudi.

En la seva aproximació al fet religiós Luckmann no té el grau d'implicació afectiva que tenen –que tenim!– la immensa majoria dels sociòlegs que ens hi dediquem. En segon lloc cal destacar la menció que fa de la connexió que hauria d'haver-hi entre la sociologia de la religió i la sociologia del coneixement: aquesta tesi, que esdevindrà el títol d'un article cabdal que Berger i Luckmann escriuran conjuntament l'any 1963, *Sociology of Religion and Sociology of Knowledge*, és la idea seminal que donarà lloc a la redacció, també conjunta de tots dos autors, de *La construcció social de la realitat*, per mi sens dubte l'obra més important de tota la sociologia de la segona meitat del segle xx. Tornem, però, al fil de la conversa.]

El director de la *Kölner Zeitschrift*, el sociòleg René König, havia demanat a Luckmann que escrivís per a la revista una nota necrològica amb motiu de la mort de Schütz, i li encarregà igualment aquesta recensió crítica. En llegir-la, un col·lega de la Universitat de Friburg no es va estar de dir-li que, ja que tenia tan clar que les coses s'estaven fent malament, per què no s'esforçava ell per tal de fer-les com cal. I així és com Luckmann es posa a treballar en la que serà una primera versió de *La religió invisible*, un llibre que apareix l'any 1963 en alemany amb el títol de *Zum Problem der Religion*

Com tota la gent formada en la New School, Luckmann esdevindrà un sociòleg atípic, al marge dels tripijocs de l'establishment acadèmic

in der modernen Gesellschaft (El problema de la religió en la societat moderna), un resum del qual es publica el mateix any en anglès (*On Religion in Modern Society: Individual Consciousness, World View, Institution*) a la revista *Journal for the Scientific Study of Religion*.

L'edició en anglès de *The Invisible Religion*, traduïda de l'alemany pel mateix Luckmann, revisada, corregida i ampliada (tot i que el llibre té tan sols 125 pàgines) es publica l'any 1967, un any després de *La construcció social de la realitat*, i el mateix any que *The Sacred Canopy*, de Berger. L'aparició

Mayer era un d'aquells mestres que els deixebles no obliden, però que no escriu: mitja dotzena d'articles, si fa no fa, constitueixen la seva «obra completa»

gairebé simultània d'aquestes tres obres constitueix, en el petit món de la sociologia de la religió (i fins i tot en el món un xic menys petit de la sociologia en general), una veritable revolució. Àdhuc aquells que senten escasses simpaties per Berger i Luckmann, i per l'estil de sociologia que representen, reconeixen que són obres molt importants. No és aquest, però, el lloc adient per fer-ne el panegíric.

* *

«L'única cosa que avui canviaria de *La religió invisible* és el títol». Evidentment hi ha aspectes menors que es podrien retocar, però en tot allò essencial Luckmann continua mantenint el mateix punt de vista, i defensant les tesis centrals del llibre.

Anem a pams, però. El primer que cal dir és que no el diverteix especialment parlar-ne. Si l'entusiasme observar repetidament els mateixos ocells, no s'esdevé el mateix amb els seus propis llibres. «No els rellegeixo mai. Un cop escrits, no m'agrada tornar-hi». Més aviat el posa neguitós aquella típica pregunta de l'estudiant (o l'estudiós) espavilat que vol saber què significa exactament allò que diu a la pàgina tal. Deu ser marca de la casa, perquè a Berger li passa ben bé el mateix. Quan traduïa –amb fervorós entusiasme– *La construcció social de la realitat*, li vaig escriure que no acabava d'entendre la distinció que feien entre el concepte d'*objectivació* i el d'*objectificació*. Em va contestar, de manera molt educada, això sí, però em va engegar tanmateix directament a fer punyetes.

Quin és, aleshores, el problema del títol de *The Invisible Religion*? Allò va ser un invent dels de l'editorial, que es van imaginar que amb un títol

una mica cridaner com aquest el llibre es vendria més». Però és un títol ambigu, equívoc, que es presta a males interpretacions. Sobretot si tenim en compte que hi ha sociòlegs tan savis «que es pensen que veient el títol ja es fan càrrec del contingut de l'obra», i d'aquesta manera s'estalvien de llegir-la, o com a molt la llegeixen en diagonal. De fet, el llibre porta un subtítol, *The Problem of Religion in Modern Society*, que és com es deia la primera versió publicada en alemany quatre anys abans. «No és cert que el llibre parli d'una religió invisible. Com es diu en el Credo, parla de *visibilia et invisibilia*, tant de les religions visibles com de les invisibles; i, de les visibles, en parla molt».

D'altra banda, a l'editor li va sortir el tret per la culata, perquè si bé el llibre va tenir èxit, les vendes no foren pas espectaculars. Ni als Estats Units ni fora dels Estats Units. Així, mentre que *La construcció social de la realitat* s'ha traduït a tretze idiomes diferents, de *La religió invisible* tan sols hi ha, ultra les edicions en anglès i en alemany, traduccions en italià, en espanyol i en japonès.

* *

L'afirmació de Luckmann, en el sentit que continua defensant avui les tesis centrals del llibre, em sembla que es pot sintetitzar en tres arguments, d'altra banda connectats entre ells.

En primer lloc, Luckmann considera que ens hem equivocat de mig a mig esmerçant tant de temps i tantes energies en l'elaboració de les teories sociològiques de la secularització. El concepte de *secularització* fa sentit en un context històric molt precís, i prou. En generalitzar-la, i per moltes matisacions que hom vulgui aportar-hi, la noció de *secularització* no deixa mai de comportar una certa visió implícita de la religió com a quelcom que pertany al passat més que no pas al present, com a quelcom evanescent. I això ens ha fet esclaus involuntaris de la visió positivista típica del segle XIX segons la qual la religió, en definitiva, tenia els dies comptats. «Una sociologia que es fixa exclusivament en una sola tradició religiosa és una sociologia miop».

La miopia en aquest cas –segona consideració– ha tingut l'efecte de tornar-nos incapaços de veure que, com deia ja Durkheim, «la religió no desapareix, sinó que es

La seva tesi de màster havia estat, uns anys abans de doctorar-se el 1956, un estudi sobre Albert Camus

transforma». En la terminologia del mateix Luckmann, la religió no pertany a una determinada fase de l'evolució de la humanitat, sinó que és un element constitutiu de l'existència humana, que es manifesta en formes històriques diverses d'acord amb les diferents condicions socioestructurals. En aquest sentit, Luckmann afirma que la clau de volta del seu llibre la constitueix el capítol que dedica a «les formes socials de la religió».

La tesi és prou coneguda. Basta recordar, esquemàticament, que en el decurs de la història hem conegut tres «formes socials» que definien el lloc de la religió en la societat. En un primer model, propi de les societats arcaïques, el manteniment i la transmissió de «l'univers sagrat» es basa en l'estructura social en el seu conjunt. La religió impregna totes les institucions socials, sense que hi hagi una especialització de les funcions religioses. En un segon model (el de l'antic Egipte, per exemple), tot i que la religió continua legitimant el conjunt de l'estructura social, comença a produir-se una diferenciació gradual de les institucions, entre les quals apareix una institució específicament religiosa. El tercer model és aquell

En la seva aproximació al fet religiós Luckmann no té el grau d'implicació afectiva que tenen –que tenim!– la immensa majoria dels sociòlegs que ens hi dediquem

en què unes determinades institucions s'encarreguen del manteniment i la transmissió de les representacions col·lectives de les realitats transcendents. Allò sagrat se segrega d'allò profà. En termes de la frase probablement més famosa de *La religió invisible*, es produeix en el món occidental una «suprema especialització institucional de la religió en forma d'Església».

Doncs bé, allò que ha estat erròniament interpretat com un procés de secularització és en realitat, segons Luckmann, l'emergència d'una quarta «forma social» de religió: la religió privatitzada. Les característiques fonamentals d'aquesta forma social, moderna i privatitzada de la religió són: la des-especialització institucional de la religió, la des-monopolització de la producció i la difusió de cosmovisions, i l'accessibilitat immediata (a través dels mitjans de comunicació) de tot un repertori de representacions col·lectives que remetent a les realitats transcendents.

El tema de la privatització de la religió és el tercer dels arguments als quals abans feia referència, i m'interessava especialment burxar-lo en aquest punt. «Etic convençut» –vaig dir-li rient– «que Joan Pau II havia

llegit *La religió invisible*, i que es va fixar com a objectiu bàsic del seu pontificat la lluita contra els efectes de la privatització». Amb una riallada estentòria, Luckmann es mostra persuadit que, com a mínim en el cas europeu, aquesta és una batalla perduda. Poden haver-hi intents de restauracionisme, corrents fonamentalistes i processos de sectarització de certes organitzacions religioses. Però per molt significatiu que sigui el fonamentalisme en el moment actual, no deixa de ser un fenomen minoritari. La immensa majoria de la població que prové d'una tradició cristiana no és fonamentalista. I el fonamentalisme proporcionalment menys minoritari a Europa és el d'un cert anticatolicisme visceral, un fenomen d'altra banda ben digne d'estudi, que és probablement hereu encara de les filosofies i de les teories sociològiques racionalistes que es van empecar el discurs de la secularització.

El que succeeix és que en aquest món nostre en el qual predomina una forma social privatitzada de religió, les esglésies subsisteixen. En d'altres

Si l'entusiasme observar repetidament els mateixos ocells, no s'esdevé el mateix amb els seus propis llibres

paraules, de la mateixa manera que a l'antic Egipte va emergir la segona forma social alhora que la majoria dels camperols devien continuar aferats a la més arcaica, i de la mateixa manera que el tercer model, el de la «suprema especialització institucional» va coexistir amb vestigis arcaics i amb el «cesaropapisme» propi del model anterior, avui la nova forma social privatitzada s'ha superposat a les anteriors i coexisteix amb elements –i amb elements prou importants encara– del període «monopolístic». I com que no és freqüent que el detentor d'un monopoli aculli amb els braços oberts una situació nova, caracteritzada precisament per la desmonopolització, les resistències institucionals són sociològicament ben comprensibles.

El títol de *The Invisible Religion* va ser –diu Luckmann– un invent de l'editorial, pensant que amb un títol una mica cridaner com aquest el llibre es vendria més

En aquest sentit els estudis de cas de Casanova, un sociòleg valencià que treballa des de fa anys a la que havia estat la «seva» New School, són brillants i valuosos. Casanova vol demostrar que hi ha un ressorgiment de la «religió pública». Lògicament Luckmann no està d'acord, però, amb la generalització que fa a partir d'aquests casos per defensar la tesi, que sembla especialment dirigida contra ell, de «la desprivatització de la religió».

En resum (un resum meu, i no necessàriament de Luckmann): el fet que aquells que defensen els interessos de la institució eclesiàstica reivindiquin la presència pública dels seus representants no exclou que la gran majoria dels membres formalment pertanyents a l'Església estiguin plenament integrats en el model d'una religió privatitzada. Pot resultar paradoxal, certament: però aquesta és avui la paradoxa, empíricament contrastada, de tanta gent que s'autodefineix com a membre d'una església tot prescindint olímpicament del seu aparell institucional.

* *

Quan va aparèixer als Estats Units la primera edició de *The Invisible Religion*, el ciutadà nord-americà Thomas Luckmann havia iniciat ja el viatge de retorn gradual als seus orígens. A finals de l'any 1965 és a la Universitat de Frankfurt, el cau dels «sociòlegs crítics» de l'Escola que porta el nom de la ciutat. De tota manera, ell treballa a la Facultat de Ciències Socials, mentre que Adorno, Habermas i companyia són a la Facultat de Filosofia.

A Frankfurt viurà els esdeveniments de la revolta estudiantil de finals dels seixanta. No es pot dir que en guardi cap excel·lent record. «Una època força empipadora», tot i que a ell no li va tocar haver d'aguantar la mena de provocacions que va patir Adorno.

L'any 1970, malgrat que té diverses ofertes per tornar als Estats Units, decideix acceptar la d'una universitat aleshores nova i petita, a la ciutat alemanya de Constança, a tocar de Suïssa i d'Àustria. Allí romandrà fins a la jubilació i, dirigint un equip de recerca, molt més enllà i tot. Són anys en els quals treballarà sobretot en temes de sociologia del llenguatge i de la comunicació. Entre 1973 i 1984 publicarà els dos monumentals volums de *Les estructures del món de la vida*, una elaboració dels esquemes i anotacions disperses que Schütz havia deixat en morir l'any 1959, i en els quals ambdós, Schütz i Luckmann, apareixen com a coautors.

De les vint-i-dues pàgines que ocupa la llista de publicacions de Luckmann, divuit corresponen al seu període de la Universitat de Constança. No obstant això, en alguna ocasió se li ha retret que passés tants anys en una universitat de poca anomenada, quan ell hauria pogut ambicionar un centre de primera magnitud, dels que reменen recursos a dojo. «Treballar amb rigor i amb honestedat, sense fer la mena de trampes que malauradament tant sovintegen en el món de les ciències socials, tant es pot fer en un indret com en un altre. I pel que fa als contactes intel·lectuals, no és pas que no els valori, però m'interessen encara més les muntanyes i els rius. Per a mi, les muntanyes i els rius són més importants que no pas la poc o molt merescuda reputació d'una universitat determinada».

Luckmann considera que ens hem equivocat de mig a mig esmerçant tant de temps i tantes energies en l'elaboració de les teories sociològiques de la secularització

* *

Muntanyes i rius, llacs, boscos i ocells: tot això ho té a balquena des de la casa de fusta de Caríntia, a pocs quilòmetres de la seva Jesenice natal. I mentre baixo camí avall, enmig del bosc, interiorment li desitjo de tot cor a Thomas Luckmann que durant molt de temps encara pugui gaudir dels seus rius i de les seves muntanyes.